

Санакоєв Д.Б.,
завідувач кафедри кримінального
процесу та стратегічних розслідувань
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Інтеграція України у світовий і європейський правовий простір передбачає гармонізацію та узгодження правових норм та доктрин, що є одним із основних чинників створення єдиного новітнього правового простору. Мета міжнародних правил – вплинути на перспективну стандартизацію універсальних юрисдикцій кожної держави з урахуванням їх національних реалій та правового принципу формальної рівності. Відповідно до частини 1 та 5 статті 9 КПК України, під час кримінального провадження його учасники зобов'язані неухильно дотримуватись вимог Конституції України, цього Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства. Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [1].

У частині 1 ст. 90 КПК України зазначається, що рішення національного суду або міжнародної судової установи, яке набрало законної сили і ним встановлено порушення прав людини і основоположних свобод, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, має преюдиціальне значення для суду, який вирішує питання про допустимість доказів [1].

За загально визнаним правилом особлива роль у сфері кримінального судочинства відводиться підвищенню стандартів, які застосовуються до компетентних державних органів щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

На сьогодні накопичено значний вітчизняний досвід впровадження правових механізмів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Проте узагальнення та порівняння існуючих міжнародних та національних нормативно-правових актів у цій площині свідчить про наявність у них певних відмінностей. У багатьох міжнародно-правових актах (конвенціях, деклараціях, резолюціях тощо) розглядаються конкретні питання забезпечення безпеки потерпілих, свідків та інших учасників кримінального судочинства.

Основним міжнародно-правовим документом, що створює основу для

правового захисту та безпеки учасників кримінального судочинства, є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.) та протоколи до неї. Зазначимо, що в контексті кримінального судочинства, положення Конвенції однаково захищають права та безпеку і особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і особи, потерпілої від нього. Водночас універсальні правові норми щодо захисту учасників кримінального судочинства, встановлені на підставі застосування Конвенції, можуть бути розширені державою через законодавство та імplementовані у правозастосовну практику.

Виконання конвенційних положень на національному рівні контролюється рішеннями Європейського суду з прав людини. У його правозастосовній практиці особливе місце займає розробка основоположних міжнародних принципів і норм застосування національних заходів захисту учасників кримінального судочинства. Проблеми національного правового регулювання виконання рішень ЄСПЛ негативно впливають на ефективність гарантій безпеки та безпеку учасників кримінального провадження. У зв'язку з цим повторний розгляд та перегляд справ національними судами може слугувати ефективним заходом для усунення наслідків порушень норм Конвенції, спричинених несправедливою внутрішньою процедурою.

Єдині європейські позиції щодо забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства відображені в багатьох міжнародних документах. Так, Кодекс поведінки для працівників правоохоронних органів (1979) вимагає від поліції та інших працівників правоохоронних органів поважати людську гідність і права людини під час виконання своїх обов'язків. Він вимагає від них зберігати конфіденційність особистої інформації, яка може стосуватися особистої приватності або завдавати шкоди інтересам таких осіб та їхній репутації.

Позитивною практикою правового регулювання заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є: Конвенція Проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (1984 р.) Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1995 р.); Керівні принципи попередження злочинності та кримінального судочинства (1992 р.); Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R(85)11 Про становище потерпілих у кримінальному провадженні (1985 р.); Рекомендації щодо імplementації Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою (1989 р.).

Міжнародні правові норми та принципи застосування заходів безпеки щодо потерпілих і свідків також охоплюються Римським статутом Міжнародного кримінального суду (1998 р.) (не ратифікований Україною); Рекомендаціями № R(2003) 12 Ради Європи-КМ «Про поширення інформації про кримінальні процеси через засоби масової інформації» (2003 р.);

Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення):

Рекомендаціями 9(2005) Комітету міністрів Ради Європи «Про захист свідків і співробітників правосуддя» (2005 року); Рекомендаціями Ради Європи № R(2006)8 «Про допомогу жертвам злочинів» (2006 р.), тощо.

Загалом, міжнародні правові стандарти у сфері захисту прав і свобод учасників кримінального провадження складаються із сукупності загальноновизнаних норм та принципів, до яких відносяться такі [2, с. 60]:

– визнання та запровадження прав та свобод учасників кримінального провадження;

– обов'язкове закріплення державами загальних принципів природного права учасників кримінального провадження;

– забезпечення та дотримання прав учасників кримінального провадження без будь-якої дискримінації;

– відповідальність держави за порушення прав учасників кримінального провадження;

– удосконалення та розширення захисту прав учасників кримінального провадження, запровадження ефективного контролю правового механізму відновлення порушених прав.

Узагальнення та аналіз чинного міжнародного кримінального процесуального законодавства показує, що загальноприйнятими кримінально-процесуальними та іншими заходами безпеки для осіб, які охороняються, є:

– забезпечення зброєю, засобами індивідуального захисту та сигналізації;

– тимчасове переселення в місця, що забезпечують безпеку (включаючи іноземні країни);

– зміна місця роботи, служби чи навчання;

– особиста охорона, охорона місця проживання;

– заміна водійських документів та номерних знаків транспортних засобів;

– зміна даних особи та біографічних відомостей, у т.ч. про членів сім'ї;

– зміна зовнішності та пластична хірургія;

– надання свідчень за допомогою аудіофайлів, відеозаписів або телекомунікаційних засобів (включаючи телеконференцію зі зміненим голосом) та інших альтернативних методів давання показань;

– використання відеоконференцзв'язку в судовому процесі;

– надання можливості давати показання в окремій кімнаті;

– обмеження доступу до інформації про свідків і потерпілих;

– використання доказів, отриманих під час досудового розслідування, без виклику свідків для захисту їх від небажаного розголошення інформації у суді;

– заборона або обмеження присутності представників ЗМІ та/або громадськості протягом усього судового процесу або його частини;

– використання спеціальних засобів, що перешкоджають ідентифікації свідків чи учасників кримінального провадження (наприклад, ширми чи штори, що приховують осіб, які охороняються, або змінюють їхній голос).

У окремих зарубіжних країнах існує посада спеціального Уповноваженого з прав жертв злочинів. Так, у США діяльність такого омбудсмана регулюється п. 28 Кодексу федеральних правил. У Польщі захист інтересів жертв злочинів у межах загальної компетенції забезпечують Уповноважений з прав громадянина та Уповноважений з прав дитини.

Аналізуючи світовий досвід зазначимо, що найбільш досконале правове поле з питань захисту учасників кримінального судочинства мають США з їх федеральною програмою захисту свідків (WITSEC) (1969 р.) та наступними правовими актами з її реалізації. Серед європейських країн заслуговує уваги досвід Італії з її Законом «Про захист свідків» (1991 р.), за яким рішення про допуск особи до програми захисту приймається Центральною національною комісією [3]. Щодо рішення про зміни в ідентифікації особи, то вони затверджуються Центральною службою охорони.

Впровадження вказаних стандартів не на декларативному, а на практичному рівні, зокрема із забезпеченням належного фінансування визначених законодавством заходів забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, наблизить Україну до єдиного міжнародного правового простору та сприятиме забезпеченню прав та законних інтересів особи, людини і громадянина.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 25.05.2012 року № 37. стор. 11, стаття 1370.
2. Ребезюк В.М. Забезпечення охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження: порівняльно-правовий аналіз. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021. 273 с.
3. Good practices for the protection of witnesses in criminal proceedings involving organized crime. United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, UNITED NATIONS New York, 2008. 124 p.